

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стадник Марина

Рефлексія є важливим аспектом особистісного розвитку дитини та формування її навчальної діяльності. У молодшому шкільному віці процес рефлексії тільки починає формуватися, що робить його вивчення особливо актуальним у контексті сучасної педагогіки. Сучасні освітні програми все частіше орієнтуються на розвиток самостійності та критичного мислення учнів, що вимагає наявності розвинених рефлексивних умінь. У контексті переходу до компетентнісного підходу у навчанні особливу роль відіграє формування навичок самоконтролю, саморегуляції та здатності до аналізу власних дій та переживань. Водночас наявність певних соціальних та психологічних бар'єрів у дітей молодшого шкільного віку ускладнює процес становлення рефлексії, що обумовлює необхідність дослідження особливостей розвитку рефлексивних навичок у цьому віці.

Мета статті – провести теоретичний аналіз феномену рефлексії у молодших школярів, визначити основні фактори впливу та виявити наукові прогалини.

В науковій літературі існує декілька підходів до вивчення рефлексії у молодших школярів. Зокрема, психологічний підхід розглядає рефлексію як процес самопізнання та оцінки власних дій. Педагогічний підхід акцентує увагу на розвитку рефлексії в умовах навчального процесу [3, с.28]. Досить неоднозначними є розуміння поняття «рефлексія» в українських та зарубіжних концепціях (табл. 1). Українські науковці активно досліджують феномен рефлексії у молодших школярів. Так, О. Лисенко акцентує увагу на психологічних аспектах самопізнання, а І. Гавриленко розглядає педагогічні методи розвитку рефлексії в освітньому середовищі. Т. Мельник підкреслює роль групових форм роботи для стимулювання рефлексивних навичок [1, 3, 4]. Серед зарубіжних дослідників значний внесок у вивчення рефлексії зробили американський педагог Д. Шон, який наголошував на практичній рефлексії як інструменті аналізу власної діяльності, та європейський дослідник Ф. Рейнхард, який

розглядає рефлексію у контексті інтеграції цифрових технологій в освітній процес [7, 8].

Розвиток рефлексії значною мірою залежить від особистісних характеристик дитини. Емоційна зрілість сприяє кращому усвідомленню власних переживань та вмінню оцінювати свої дії. Важливою є і самооцінка, адже позитивне ставлення до себе полегшує аналіз власних помилок та досягнень. Також варто враховувати мотивацію до навчання: високий рівень мотивації сприяє активізації рефлексивних процесів [2, с.91].

Таблиця 1

Визначення поняття рефлексія різними науковцями

Автор	Визначення рефлексії
1	2
О. Лисенко	Рефлексія як процес самопізнання та оцінки власних дій
І. Гавриленко	Рефлексія як педагогічний інструмент розвитку критичного мислення
Т. Мельник	Рефлексія як групова форма аналізу навчального досвіду
D. Schön	Рефлексія як інструмент професійного мислення та аналізу діяльності
F. Reinhardt	Рефлексія у контексті цифрових освітніх технологій
Л. Петренко	Рефлексія як здатність до самоконтролю та аналізу навчального процесу
О. Коваленко	Рефлексія як результат інтерактивної взаємодії у навчальному процесі
S. Brown	Рефлексія як нова освітня стратегія у цифровому середовищі
J. Smith	Рефлексія як колаборативне мислення у процесі навчання

Рефлексія формується у соціальному контексті. Сім'я відіграє ключову роль у становленні рефлексивних навичок, оскільки взаємодія з батьками та іншими членами родини сприяє формуванню самосвідомості. Шкільний колектив також впливає на розвиток рефлексії: підтримка вчителя та однолітків стимулює критичне мислення та самопізнання. Соціально-педагогічні умови, такі як участь у колективних проектах, створюють можливість для усвідомлення власного внеску у спільну діяльність. Освітнє середовище є важливим чинником у розвитку рефлексії. Методи навчання, що включають інтерактивні технології, групову роботу та обговорення, сприяють

активізації рефлексивних процесів. Застосування проєктної діяльності дозволяє учням аналізувати власні досягнення та труднощі в навчанні. Важливим є також застосування критичного аналізу та рефлексивних щоденників, які дозволяють учням документувати власні успіхи та труднощі [6, с. 50].

Для ефективного розвитку рефлексії у молодших школярів доцільно використовувати комплексний підхід, який охоплює педагогічні, психологічні та соціальні аспекти [5, с.16]:

1. *Застосування рефлексивних щоденників.* Рефлексивні щоденники допомагають учням усвідомлювати свої досягнення, аналізувати помилки й розвивати навички саморефлексії.
2. *Групова рефлексія на уроках.* Рефлексивні кола сприяють розвитку комунікативних і рефлексивних навичок, формують критичне мислення та вміння аргументувати власну позицію..
3. *Проектна діяльність.* Проєктна діяльність розвиває рефлексивні вміння, навчаючи учнів планувати, аналізувати результати та оцінювати власні досягнення.
4. *Інтерактивні методи навчання.* Методики «мозкового штурму», рольових ігор і моделювання ситуацій щодо усвідомлення учнями власних дій і здатності до самоаналізу.
5. *Індивідуальна робота з педагогом-психологом.* Психолого-педагогічний супровід допомагає виявити труднощі та сформувати індивідуальні стратегії розвитку рефлексії.
6. *Формування емоційного інтелекту.* Вправи на усвідомлення емоцій і рефлексивні тренінги формують уміння учнів розпізнавати свої переживання та їхній вплив на навчання.

Рефлексія у молодших школярів є складним та багатогранним феноменом, що потребує подальшого вивчення. Вивчення рефлексії у цьому віковому періоді дозволяє виявити механізми формування самосвідомості та критичного мислення, які є основою особистісного зростання та навчального успіху. Розвиток рефлексивних умінь можна стимулювати через педагогічні методи, орієнтовані на

самопізнання та аналіз навчальної діяльності [8].

Саме тому, розвиток рефлексії у молодших школярів є одним із ключових чинників формування їхньої навчальної самостійності, критичного мислення та здатності до самооцінки. Комплексний підхід, що поєднує педагогічні технології, психологічну підтримку та соціальну взаємодію в освітньому середовищі, створює умови для активного самопізнання й осмислення власних досягнень. Інтерактивні методи (рефлексивні щоденники, групові дискусії, проєктна діяльність) сприяють розвитку метакогнітивних умінь і підвищують мотивацію до навчання. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від професійної компетентності педагога, його здатності стимулювати усвідомленість, підтримувати позитивний емоційний фон та формувати довірливу атмосферу.

Таким чином, розвиток рефлексії у молодшому шкільному віці є не лише педагогічним завданням, а й важливим психологічним процесом, що забезпечує становлення зрілої, відповідальної та здатної до саморозвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Гавриленко І.П. Використання педагогічних технологій для розвитку рефлексії. *Науковий вісник*. 2010. №12. С. 45–50.
2. Коваленко О.В. Використання інтерактивних методів для стимулювання рефлексії. *Педагогічний альманах*. 2023. №5. С. 89–95.
3. Лисенко О.В. Розвиток рефлексії у молодших школярів. *Педагогіка і психологія*. 2003. №4. С. 25–30.
4. Мельник Т.О. Групові форми як засіб розвитку рефлексивних умінь. *Освітні інновації*. 2015. №3. С. 77–81.
5. Петренко Л.М. Цифрові інструменти у розвитку рефлексії молодших школярів . *Сучасна освіта*. 2022. №1. С. 12–18.
6. Brown, S. Digital Reflection Practices in Primary Education: New Horizons. *Educational Technology & Society*. 2024. Vol. 27, №3. P. 45–52.
7. Schön, D.A. Educating the Reflective Practitioner. *Journal of Higher Education*. 1983. Vol. 54, №2. P. 35–50.
8. Reinhardt, F. Digital Reflection in Education: Challenges and Perspectives. *European Educational Research Journal*. 2011. Vol. 10, №1. P. 65–70.